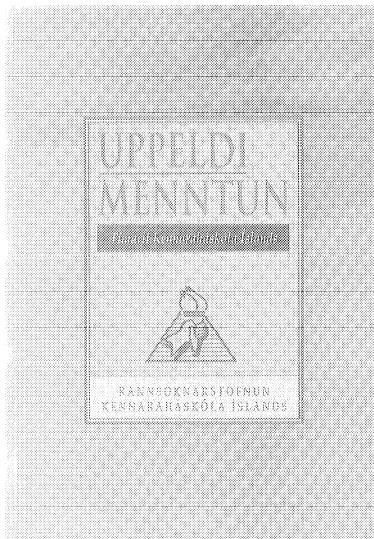

UPPELDI OG MENNTUN

Tímarit Kennaraháskóla Íslands

3. árgangur 1994

RANNSÓKNARSTOFNUN
KENNARAHÁSKÓLA ÍSLANDS

Útgefandi: Rannsóknarstofnun Kennaraháskóla Íslands
Ritnefnd: Ragnhildur Bjarnadóttir ritstjóri
 Helgi Skúli Kjartansson
 Sigurður Konráðsson
Hönnun umbrots og kápu: Guðjón Ingi Hauksson
Umbrot: Heiðrún Kristjánsdóttir
Prentun og bókband: Steindórsprent – Gutenberg hf.

SKIPT UM SKOÐUN

Um flutning nemenda á milli þrenns konar námsbrauta í framhaldsskóla

Brautum framhaldsskólanna var skipt í þrjá ólíka flokka, iðnnám, margvíslegt annað starfsnám og stúdentsnám, en þar eru meðtaldir ymsar stuttar bóknámsbrautir. Athugaður var flutningur á milli þessara priggja flokka brauta, hve mikill hann var, hve mörgum einingum nemendur höfðu lokið þegar þeir fluttu sig, hvaða leiðir voru algengastar og af hvaða brautum nemendur fluttu sig helst. Rætt var um hvaða samband væri á milli samræmdirna prófa annars vegar og flutnings, námsloka og námsgreinavals hins vegar. Aðeins um 17% nemenda hafa flutt sig á milli brauta og aðeins um helmingur þeirra hefur lokið fleiri en 30 einingum fyrir flutning. Tær 3% heildarinnar hafa lokið upphaflegu námi sínu áður en flutt er, en það er samt verulegur hluti þeirra sem hafa lokið fleiri en 40 einingum. Af þeim sem ljúka fleiri einingum en 40 hefur yfir helmingur lokið braut sinni áður en flutt er. Meginiðurstöðan er sú að tiltölulega fáir flytja sig til og flestir þeirra flytja sig áður en miklu námi er lokið og þess vegna reynir ekki mjög á mat á milli brauta af ólíku tagi. Að vísu er hlutfall þeirra sem flytja sig mjög ólíkt fyrir pilta og stúlkur; mun fleiri piltar skipta um skoðun. Stærsti hópurinn, sem flytur sig, er sá sem er að flytja sig af stúdentsbrautum og síðan kemur hópurinn sem flytur sig af iðnbrautum. Ef miðað er við að samræmdu prófin spegli námsgetu þá veljast nemendur á brautir eftir námsgetu og prófin spá fyrir um líkur á námslokum. Þeir sem flytja sig af starfsnámsbrautunum hafa hærri einkunnir en þeir sem eru þar kyrrir, en þessu er öfugt farið á stúdentsbrautunum. Áberandi er hve hátt hlutfall dugmikilla bóknámsnemenda flytur sig af iðnnámsbrautum fjölbautaskólanna yfir á bóknámsbrautir, þótt mestu flutningarnir séu af bóknámsbrautum yfir á starfsnámsbrautir (sjá Töflu 3). Í lok greinarinnar er komist að þeirri niðurstöðu að líklega skipti skipulagsreglan um auðveldan flutning á milli námsbrauta harla litlu máli innan framhaldsskólanls þegar hér er komið sögu, þar sem hann sé í augum flestra nemenda tiltölulega samstæður bóknámskóli, en krafan um samhæft skipulag námsbrauta á háskólastigi muni hins vegar láta á sér kræla innan tíðar.*

Það er oft talið mikilvægt einkenni sveigjanlegs skólakerfis að nemendur geti flutt sig á milli skóla eða námsbrauta og fái sem mest af fyrra námi sínu metið á nýrri braut. Petta er meðal annars liður í því að halda leiðum opnum svo fólk lendi ekki í öngstrætum og geti jafnframt frestað vali sínu á sérhæfðri námsbraut sem lengst. Þeir sem skipta um skoðun eða vilja bæta við sig námi geti þá gert það án þess að þurfa að byrja upp á nýtt. Af þessum ástæðum hefur skólastarf undanfarna áratugi

* Guðbjörg Andrea Jónsdóttir, sérfræðingur á Félagsvísindastofnun, hefur veitt mér dyggilega aðstoð við alla úrvinnslu. Styrkur fékkst úr Rannsóknasjóði Háskóla Íslands til þess að vinna úr gögnum fyrir þessa grein. Ég kann ónafngreindum ritidómurum þakkir fyrir fjölmargar gagnlegar ábendingar.

verið skipulagt með það að leiðarljósi að halda sem flestum leiðum opnum við stofnun nýrra námsbrauta eða skóla og sjá til þess að flutningur, jafnvel á milli ólíkra brauta, sé auðveldur. Það er því forvitnilegt nú að athuga hve mikið er um að nemendur flyttjist á milli brauta, sem eru ólíkar að uppbryggingu, og reyna að meta hve mikilvægt það er að láta þessa grundvallarhugmynd um opið kerfi ráða ferðinni enn um sinn. Það er einnig vert að athuga hverjir eru líklegastir til að flytja sig, hvaðan þeir fara og hvert straumarnir liggja. Til þess að svara spurningum um flutninga á milli brauta verða hér skoðuð gögn um fæðingarárganginn 1969, en fyrir liggja heildstæðar upplýsingar um námsferil hans í framhaldsskóla.¹

Í þessari athugun á flutningi á milli námsbrauta í framhaldsskóla eru brautirnar einungis flokkaðar í þrennt: stúdentsbrautir, iðnnámsbrautir og aðrar starfsnámsbrautir. Svipaða athugun hefði auðvitað mátt byggja á mun língerðari flokkun brautanna.

Margt ber því vitni að við uppbryggingu framhaldsskólakerfisins og þó einkum fjölbraitakerfisins undanfarin ár hefur mikið verið reynt til að greiða fyrir flutningi nemenda á milli brauta. Jafnvel má vera að þetta atriði hafi ráðið meiru en nokkuð annað í móturn náms á framhaldsskólastigi síðustu áratugi (Jón Torfi Jónasson 1992a). Í greinargerð með lögum sem heimiluðu rekstur sameinaðs framhaldsskóla sem eins konar tilraunaskóla segir (Frumvarp til laga um stofnun sameinaðs framhaldsskóla 1971).²

Sameining sem flestra námsbrauta í einni skólastofnun auðveldar mjög flutning milli námsbrauta og eykur þannig tækifæri nemenda til að velja sér endanlegan námsferil og starfsferil við sitt hæfi.

Pessi hugsun er enn höfð að leiðarljósi við samningu heildarlaga um framhaldsskóla. Í frumvarpi, sem lagt var fram á þingi veturinn 1976–1977, segir í kafla um námskipan:

Af öllum námsbrautum skulu vera leiðir til framhaldsnáms, annaðhvort beinar eða með skilgreindri viðbót námsáfanga. Með sama hætti skulu og markaðar sem greið-astar leiðir milli námsbrauta (Frumvarp til laga um framhaldsskóla 1976–1977: 7. gr.).

Í athugasemdir við þessa grein segir (bls. 2554):

Hér er vikið að tveimur undirstöðuatriðum sem endurskoðun náms á framhaldsskólastigi beinist að m.a., þ.e. að tryggja að engin námsleið verði blindgata og að auðvelda samgöngur á milli brauta á stiginu, en þessi markmið eru hvort óðru tengd.

¹ Á vegum menntamálaráðuneytisins var gerð itarleg könnun á námsferli fólks sem fæddist árið 1969. Fyrst og fremst var athugaður ferill í framhaldsskóla og hér er unnið áfram úr þeim gögnum (Jón Torfi Jónasson og Guðbjörg Andrea Jónsdóttir 1992). Sjá m.a. kafla 3.3.3 þar sem sú flokkun sem hér er lögð til grundvallar er rædd. Tölurnar eru hér ekki alltaf nákvæmlega þær sömu því bætt var við í þessari greiningu skráningum Hagstofu Íslands fyrir skólaárið 1990–1991, en á þeim skráningum var öll flokkun á brautir byggð. Skráningar frá skólum voru tiltækar allt til vorsins 1991 og eru þær sömu og fyrr en þær veita upplýsingar um feril og námslok.

² Í sjálfum lögunum er skólinn nefndur fjölbraitaskóli.

Þetta bendir til þess að möguleikar á flutningi á milli námsbrauta hafi um langt skeið ráðið miklu um skipulag hins nýja framhaldsskóla. Þótt lög um framhaldsskóla hafi ekki verið samþykkt fyrr en 1988 virðist skipulag fjölbautaskólanna í höfuðdráttum í samræmi við anda þeirra frumvarpa sem fyrir lágu.³

YFIRLIT YFIR SKRÁNINGAR Í FRAMHALDSSKÓLA

Það er erfitt að setja nám í framhaldsskóla í skýrt afmarkaða flokka, en í daglegu tali er það oft flokkað í tvennt. Annar flokkurinn er almennt bóknám sem í stórum dráttum er undirbúnингur undir frekara nám og er að mestu nám til stúdentsprófs þótt sumar bóknámsbrautir séu að vísu aðeins tveggja ára brautir. Í hinum floknum er margvíslegt starfsnám sem líta má á sem undirbúnинг undir störf og gerir ekki endilega ráð fyrir framhaldsnámi.

Þetta er bersýnilega mjög gróf flokkun og bóknámsflokknum má til dæmis skipta í þrjá undirflokk: hreint fræðilegt bóknám (sbr. hefðbundnar stúdentsbrautir mentaskólanna), starfsgreinamiðað nám (til dæmis hagfræðibrautir til stúdentsprófs, íþróttabrautir og tæknistúdentsbraut) og styttri brautir sem oft eru auðkenndar með tilvísun til starfssviða (til dæmis uppeldis- og viðskiptabratir). Ekki er þó lagt í skiptingu bóknámsbrautanna í undirflokk, einkum vegna þess að litið er á bóknámið og stúdentsprófið sem undirbúnинг undir frekara nám, hvort sem af framhaldi verður eða ekki. Þetta gildir bæði um styttri og lengri bóknámsbrautirnar. Á styttri brautirnar virðist litið sem aðfara að stúdentsnámi og tiltölulega líttill hópur lýkur aðeins slíkri braut og engu öðru.⁴ Hér á eftir verður því fjallað um bóknámsbrautirnar sem eina heild.

Starfsnámsbrautirnar má flokka á ýmsa vegu en oftast er þeim skipt í tvennt, þ.e. iðnnám annars vegar, sem er einkum nám í löggiltum iðngreinum, og annað starfsnám hins vegar, en þar eru flokkaðar saman margvíslegar brautir, sem í flestum tilvikum eru stuttar brautir, t.d. fiskeldisbraut, sjúkraliðabraut og tækniteiknum. Í sumum tilvikum er námið þó mun lengra, svo sem nám stýrimanna og vélstjóra. Þetta er ósamstæður flokkur og líttill, en verður hafður hér sér, einkum vegna þess að ákveðin hefð virðist vera fyrir þessari skiptingu. Í umræðu um skólakerfið hefur starfsmenntun verið illa skilgreind og stundum talað um starfsmenntun almennt eða þá að iðnmenntun og starfsmenntun eru lögð að jöfnu. Með því að hafa hér sérstakan flokk fyrir „aðra starfsmenntun (en iðnnám)“ er vakið máls á nauðsyn á endurflokkun starfsnáms.

Hér verður nemendum í framhaldsskóla (sem fæddir eru 1969) skipt í þrjá hópa og töluleg skipting þeirra er sýnd í Töflu 1. Í fremsta dálki er sýnt í hvaða flokk brauta nemandi skráir sig þegar hann kemur fyrst í framhaldsskóla. Síðan er sýndur fjöldi þeirra sem hefur lokið námi vorið 1991 af tilgreindum brautarflokk, óháð

³ Þetta kemur skýrt fram í ýmsu sem ritað hefur verið um þetta, sjá m.a. Jón Friðberg Hjartarson (1990), Kristján Bersa Ólafsson (1990) og Ólaf Ásgeirsson (1990).

⁴ Þeir sem ljúka aðeins styttri braut án þess að ljúka stúdentsprófi eru 128. Þetta er auðvitað umtalsverður hópur, eða rúm 4% þeirra sem skráðir eru á bóknámsbrautir framhaldsskólanna (þ.e. 128 af 2892). Sjá Töflu 1.

Tafla 1

Fjöldi skráninga og námslok (miðað við vorið 1991)

	Iðnnám starfsnám	Annað nám	Stúdents- brautir	(Styttri Alls brautir)
Fjöldi fyrsta skráning				
Fjöldi fyrstu skráninga	502	97	2798	3397
% af 3397	15	3	82	100
Fjöldi sem hefur lokið				
Fjöldi lokið náminu	218	122	1436	128
% lokið*	26	46	50	
% af 1904	12	6	75	7
% af árgangi 4155	5	3	35	43
Fjöldi skráður				
Fjöldi einhverntíma skráður á braut	838 **	263	2892	3993 ***
% af 3993	21	7	72	100
% af árgangi 4155	20	6	70	

* Hlutfallið er miðað við allar skráningar, ekki aðeins þær fyrstu.

** Hér eru taldir allir þeir sem hafa verið skráðir hjá Hagstofu Íslands og örfáir sem hafa lokið prófi (skv. skólaskrá) án þess að vera skráðir hjá Hagstofunni.

*** Heildarfjöldinn er ýktur þar sem sumir nemendur hafa flutt sig til í námi og eru því tvítaldir. Fjöldi nemenda í þessari athugun er 3397.

því hvar nemandi skráði sig í upphafi náms síns í framhaldsskóla.⁵ Í þriðja lagi er sýndur fjöldi skráninga á flokk brauta, þannig að sami nemandi getur verið talinn oftar en einu sinni hafi hann flutt sig á milli flokka.

Samkvæmt Töflu 1 hafa samtals 3397 nemendur, fæddir 1969, verið skráðir í framhaldsskóla á ákveðnum brautum.⁶ Þar sem sumir flytja sig til, jafnvel oftar en

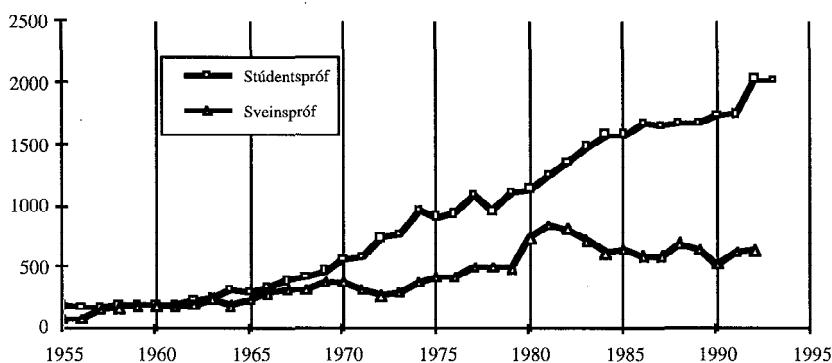
⁵ Hafi nemandi lokið fleiri en einu prófi er samt aðeins annað talið. Stúdentspróf er talið fyrst, síðan lok iðnnáms, þá lok annars starfsnáms og síðast próf af styttri bóknámsbrautum.

⁶ Framhaldsdeildir ofan á grunnskólanám eru öðru jöfnu skráðar sem bóknámsbrautir nema þær séu bersýnilega starfsnámsbrautir.

einu sinni á milli brauta, er heildartala skráninga hærri eða tæplega fjögur þúsund eins og sýnt er í aftasta hluta töflunnar. Ef aðeins er litið á fyrstu skráningar þá eru það aðeins um 18% nemenda sem skrá sig ekki á bóknámsbrautir framhaldsskólanna í fyrsta sinn sem þeir skrá sig í framhaldsskóla. Það segir vitanlega sína sögu um eðli framhaldsskólans að 82% nemenda, sem þangað koma, skrá sig upphaflega á brautir sem verður að flokka sem almennar bóknámsbrautir þótt þær beri fjölbreytileg nöfn.

Í fyrsta brautarflokknum eru þeir sem leggja stund á iðngreinar. Um 15% skrá sig þar í upphafi náms síns en rúm 20% skráninga teljast þar þegar allt er talið. Að sex árum liðnum frá lokum grunnskóla eru aðeins 12% brautskráninga af þessum brautum (7% fólks í þessum árgangi). Þetta er um fjórðungur þeirra sem hafa verið skrádir á iðnbrautir (26%) en vísbendingar eru um að nemendur brautskráist úr iðnnámi að jafnaði nokkuð löngu eftir tvítugt, þannig að þessi tala á örugglega eftir að hækka tölувert.⁷ Í næsta flokki eru allir sem hafa verið í öðru starfsnámi, oft í einhverju stuttu námi. Aðeins 3% nemenda hefja framhaldsnám sitt í þessum flokki en um 7% allra skráninga teljast þar. Í þriðja flokknum eru skráningar á stúdentsbrautir eða styttri bóknámsbrautir sem flestar leiða beint inn á stúdentsbrautirnar. Rílega 70% skráninga eru í þessum flokki, en yfir 80% hefja framhaldsskólanám sitt á þessum brautum. Þetta sýnir glöggjt hvar álagið er í framhaldsskólanum. Tæp 75% þeirra, sem hafa lokið einhverju í skólakerfinu, svo staðfest sé, hafa lokið stúdentsþrófi. Þetta virðist raunar koma heim og saman við þá þróun mála sem verið hefur

*Mynd 1
Fjöldi útskrifaðra sveina og stúdenta 1955–1990*

⁷ Gerður G. Óskarsdóttir (1994) lagði spurningalista fyrir úrtak þessa hóps tveimur og hálfu ári eftir að gagnasöfnun Félagsvísindastofnunar lauk. Niðurstöður hennar benda til þess að þessi tala hafi tvöfaldast þannig að þá séu iðnnemar 22% þeirra sem hafa einhverja brautskráningu, átta og hálfu ári eftir að grunnskóla lauk. Stórhópur hafði á sama tíma lokið háskólaprófi og 13% af öllum árganginum hafði þá lokið sveinsprófi eða annarri starfsmenntun.

undanfarna áratugi. Á Mynd 1 sést að um 1960 útskrifast álíka margir með sveinspróf og stúdentspróf, en árið 1990 eru sveinsprófin aðeins um fjórðungur samanlagðra útskrifta.⁸ Fyrir hópinn, sem fæddur er 1969, virðist þetta hlutfall ætla að verða talsvert lægra.

Það vekur athygli í Töflu 1 hve fáar skráningar eru á starfsnámsbrautir aðrar en iðnnámsbrautir, en það má deila um hvar á að flokka sumar styttri bóknámsbrautirnar, t.d. viðskiptabraud, sem hér er flokkuð sem almenn bóknámsbraut.

Til þess að átta sig betur á fyrstu skráningum nemenda á brautir er í Töflu 2 sýnt hvernig nemendur skiptast á skóla og brautir. Skólum er hér skipt í fjóra flokka, þ.e. fjölbautaskóla, almenna bóknámsskóla, starfsmenntunarskóla og framhalds-

Tafla 2
Yfirlit yfir fyrstu skráningar og samantekt á námsferli

Fyrsta skráning	Fjöldi*	%	Hafa lokið (%)				Eink. í samr. pr.
			stúd. prófi	prófi af st.br.	iðn- námi	starfs- námi	
Fjölbautaskólar							
bóklegt nám	1322	39,1	39,3	8,7	3,6	2,9	6,0
iðnnám	214	6,3	5,2	3,3	20,0	3,3	5,0
annað starfsnám	25	0,7	4,2	4,2	8,3	20,8	4,9
Bóknámsskólar (menntaskólar)							
Starfsm.skólar	1238	36,6	67,6	2,7	2,4	1,9	6,9
iðnnám	275	8,1	1,5	2,7	27,4	1,5	4,6
annað starfsnám	69	2,0	0,0	1,6	4,8	46,8	5,2
Framhaldsdeildir grunnskóla							
Allir	221	6,5	27,9	6,6	8,1	7,6	5,5
Allir	3364	100,0	42,7	5,3	6,5	3,6	6,1

- * Heildarfjöldi nemenda sem skrá sig er tæplega 3400 en sjaldnast er hægt að sýna skiptingu alls þess hóps vegna þess að upplýsingar vantar um ýmis atriði. Svoltið breytilegur fjöldi liggur því að baki þeim meðal- og hlutfallstölum sem hér eru birtar, t.d. voru upplýsingar um einkunnir í samræmdum prófum frá 3164 af þeim nemendum sem hér eru til athugunar. Þetta breytir í engu heildarmyndinni.

⁸ Tölur fengnar hjá menntamálaráðuneytinu (júlí 1994).

deildir grunnskóla. Að auki eru sýndar meðaleinkunnir hvers hóps úr samræmdum prófum grunnskóla. Innan skólanna er svo notuð ofangreind skipting á brautir eftir því sem við verður komið.

Undirstrikuð eru þau brautskráningarhlutföll sem vænta má að séu hæst miðað við eðli skólans. Síðasti dálkurinn sýnir einnig hve erfitt er að bera saman árangur hópanna eða námsferil í skólunum vegna þess hve kunnátta nemenda (eða námsgeta) í þessum hópum er ólik þegar þeir koma inn í skólana. Samt sem áður er athyglisvert að sjá hve ólik þessi hlutföll eru, en þó einkum hve lág þau eru, nema ef vera skyldi hjá þeim sem innrita sig í menntaskólanum. En þar er líka hópurinn sem á auðveldast með bóknám samkvæmt niðurstöðum samræmdu prófanna.

UM FLUTNING

Talið er að nemandi hafi flutt sig af einni braut á aðra ef hann hefur verið skráður á þær báðar. Flutningur í háskóla eða skóla á mörkum háskólastigsins (sem krefjast tiltekins náms úr framhaldsskóla) er ekki talinn hér með.

Margs konar skilgreiningavandamál skjóta upp kollinum þegar setja þarf mæli-kvarða á flutning. Það er þess vegna svolítið erfitt að meta flutning í skólakerfinu, eða öllu heldur að skilgreina hvað að telja þar með. Í sumum skólum flyst fólk á milli brauta án þess að vera að færa sig til í kerfinu.⁹ Sumir þurfa að skipta um skóla þótt þeir færi sig ekki til í kerfinu.¹⁰ Oftast er hægt að álykta sem svo að þeir nemendur, sem hafi einhverjar einingar metnar, hafi flutt sig en það er ekki alltaf svo, meðal annars ekki í síðara dæminu sem að ofan er nefnt. Auk þess er hægt að flytja sig á milli ólíkra brauta án þess að haft sé fyrir því að meta einingar formlega ef það er gert innan sama skóla.

Af þeim, sem skráðir eru í framhaldsskóla, hafa um 17% flutt sig á milli brautar-flokkja samkvæmt þeirri flokkun sem hér er notuð.¹¹ Þetta virðist ekki há tala þegar haft er í huga að brautakerfið átti að auðvelda flutninga og stórir hópar hverfa frá námi án þess að ljúka því á eðlilegum tíma, hugsanlega vegna þess að þeir hafi ekki fundið nám við hæfi (Jón Torfi Jónasson og Guðbjörg Andrea Jónsdóttir 1992:43, Tafla 4.1). Þegar leitað er að mynstri í flutningum má athuga hvort nemendur flytji sig á einhverjum ákveðnum tíma, t.d. snemma í námi eða seint í námi. Um 90% nemenda skrá sig á svipuðum tíma í framhaldsskóla (haustin 1985 og 1986), en ekki er að sjá að um einhverja „fardaga“ sé að ræða.¹² Flutningarnir dreifast nokkuð jafnt á þau ár sem upplýsingar voru til um. En það er forvitnilegt, í ljósi þess sem rætt var í upphafi þessarar greinar, að athuga hve mörgum einingum fólk hefur að jafnaði

⁹ Í sumum bóknámskólum skipta brautir um nafn á milli ára, t.d. í Menntaskólanum í Reykjavík, og stundum geta tveir nemendur, sem fara nákvæmlega sömu leið í gegnum framhaldsskóla, verið skráðir á óliskar brautir í upphafi án þess að það merkist á námsvali þeirra.

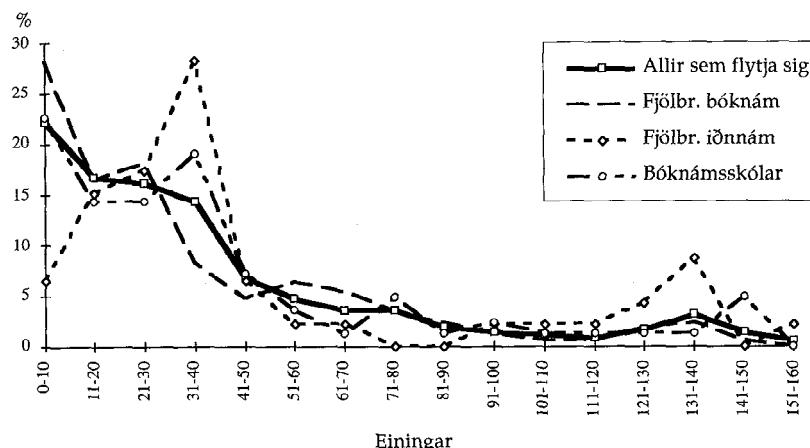
¹⁰ Nemendur í iðnnámi þurfa stundum að færa sig á milli skóla til þess að geta haldið áfram námi í tiltekinni iðnegrín, einkum vegna þess að framhaldsdeildir eru ekki til í öllum skólum.

¹¹ Af þeim 3397, sem skráðu sig í framhaldsskóla (sjá Töflu 1), hafa 582 (17,1%) verið skráðir á meira en einn flokk brauta, en 2815 (82,9%) aðeins á einn flokk.

¹² Árið 1987 flytja 3,5% sig, næsta ár 3,0%, þá 3,3% og 1990 3,8%.

lokið áður en það flytur sig. Aðeins þeir, sem hafa lokið mörgum einingum á tiltekinni braut, þurfa á sveigjanleika kerfisins að halda þegar þeir flytja sig; þá sem nánast engu hafa lokið skiptir sveigjanleikinn auðvitað litlu eða engu máli. Ef stórir hópar flytja sig án þess að hafa verið komnr nokkuð áleiðis í upphaflegu námi sínu þá skiptir auðvitað ekki sköpum hvort þeir fái margar einingar metnar eða ekki og þar af leiðandi skipta svokallaðar „blindgötur“ ekki sköpum. Þá mætti jafnvel telja til hins eiginlega flutningshóps sem hafa lokið meira en eins árs námi.

Mynd 2
Dreifing eininga sem þeir sem flytja sig hafa lokið áður en þeir flytja sig í fyrsta sinn

Mynd 2 sýnir hve mörgum einingum nemendur hafa lokið áður en þeir flytja sig. Þar er annars vegar sýnd dreifingin fyrir allan hópinn og hins vegar fyrir þrjá stærstu hópana í Töflu 2.¹³ Það er ekki að sjá neinn verulegan mun á hópunum. Yfir helmingur nemenda hefur lokið færri en 30 einingum fyrir flutning og um 70% nemenda hafa lokið 40 einingum eða færri áður en þeir flytja sig. Í grófum dráttum má því segja að nemendur flytji sig tiltölulega snemma. Af þeim 17%, sem flytja sig á milli brauta, hafa um tveir þriðju lokið riflega árs námi eða minna. Þá verður flutningshópurinn, sem ætti að vera áhyggjuefní í kerfinu, ekki svo stór, eða riflega 5% allra nemenda sem hafa skráð sig í framhaldsskóla. Þar við bætist að sumir þeirra hafa lokið fyrsta prófi áður en þeir flytja sig. Að því verður vikið hér á eftir. Það sem ef til vill vekur mestu athygli á Mynd 2 er hve hlutfallslega margir flytja sig af iðnnámsbrautum fjölbrautaskólanna eftir um það bil eins árs nám. Þessi athugun

¹³ Fleiri eru skráðir í iðnnám í iðnskólunum en í fjölbrautaskólunum, en fleiri flytja sig af iðnnámsbrautum fjölbrautaskólanna (sjá Töflu 5).

segir því miður ekkert um það hvers vegna fólk flytur sig á milli brauta, en síðar í þessari grein verður flutningshópurinn þó flokkaður eftir því hvort upphaflegu námi hafi verið lokið eða ekki.

STRAUMAR OG STEFNUR

Hér hefur verið sýnt fram á að engir þjóðflutningar eru á milli brauta og meirihluti þeirra sem flytja sig hefur lokið frekar fáum einingum á sinni fyrstu braut. Ekki virðist við fyrstu sýn vera neitt áberandi mynstur í þeim flutningum sem þó eru. En slíkt mynstur gæti þó komið í ljós. Bóknám hefur um langt skeið styrkt hlut sinn á framhaldsskólastiginu og þeir sem geta virðast í ríkum mæli hafa valið slíkt nám (Jón Torfi Jónasson 1992a). Þetta kemur heim við það sem hér hefur komið fram um val nemenda við upphaf framhaldsskóla og hefur stundum verið áhyggjuefni þeirra sem velta skólamálum fyrir sér eins og fram hefur komið í umræðu um endurbætur á skólakerfinu.¹⁴

Tafla 3
Flutningar af fyrstu námsbraut

Flutningur	Iðnnám	Annað starfsnám	Stúdents-nám	Allir
Aldrei flutt	394 78% 14,0%	80 82% 2,8%	2.341 84% 83,2%	2.815 83% 100,0%
Flutt	108 22% 18,6%	17 18% 2,9%	457 16% 78,5%	582 17% 100,0%
Allir	502 100% 14,8%	97 100% 2,9%	2.798 100% 82,4%	3.397 100% 100,0%

$\chi^2 = 8,06$, $p < 0,02$

¹⁴ Sjá m.a. umfjöllun Matthíasar Jónassonar (1949) um þetta efni og áhyggjur hans speglast greinilega í álti Jóhanns S. Hannessonar um stofnun nýs framhaldsskóla (Fræðsluskrifstofa Reykjavíkur 1971). Þetta er einnig rætt berum orðum í skýrslu Íðnfræðslulaganeftnar 1975 (Menntamálaráðuneytið 1975:19) og hjá Jóni Torfa Jónassyni (1990). Sjá einnig B.A.-ritgerð Sóleyjar Stefánsdóttur (1994), þar sem meðal annars er rætt um þetta mál.

Ef nemendur hafa af einhverjum ástæðum ríkari tilhneigingu til þess að reyna fyrir sér í bóknámi en námsgeta eða raunverulegur ásetningur gefur tilefni til, ætti hátt hlutfall þeirra að flytja sig á aðrar brautir fyrr en varir. Flutningur ætti að vera meiri úr bóknámskerfinu en inn í það. Tæp 80% þeirra, sem flytja sig, eru upphaflega skrádir á stúdentsbrautirnar, sem virðist koma heim við þessa fullyrðingu, en hlutfallslega flytja álfka margir sig af öllum brautunum, þ.e. 16–22% (sjá Töflu 3). Sérstaða bóknámsbrautanna liggur aðeins í því að svo margir skrá sig þar í upphafi. Meira að segja er það svo að lægst hlutfall nemenda flytur af bóknámsbrautunum en hlutfallslega mestur flutningur er af iðnnámsbrautunum.¹⁵

SKÝRINGAR Á FLUTNINGI

Hér að framan hefur ekkert mið verið tekið af mismunandi námsgetu þeirra sem velja brautirnar í upphafi, né athugað hvort bakgrunnur þeirra sem flytja sig gæti verið ólikur. Líkurnar á flutningi og lokum náms tengjast líklega námsgetu eða hvatningu til náms og heilsteypasta vísbendingin, sem tiltæk er um þessi atriði, er frammistaða á samræmdum prófum. Hér er látið liggja á milli hluta hvort prófin mæli fyrst og fremst kunnáttu í nokkrum höfuðnámsgreinum framhaldsskólans eða hvort þau séu öllu frekar mælikvarði á almenna námsgetu eða aðra þætti sem tengjast námi. (Sjá umfjöllun um þetta atriði í Jón Torfi Jónasson og Guðbjörg Andrea Jónsdóttir 1992, 2. kafli; Gerður G. Óskarsdóttir 1992 og Guðmundur B. Arnkelsson 1994).

Nemendur, sem ljúkja námi sínu, hafa að meðaltali hærri einkunnir en þeir sem ekki gera það ($\Delta=1,58$, sjá aftasta dálk í Töflu 4). Aftur á móti er ekki munur á einkunnum þeirra sem flytja sig og þeirra sem ekki gera það þegar á heildina er litið ($\Delta=0,68$, sjá aftasta dálk í Töflu 4).

Munur á einkunnum þeirra sem ljúka og þeirra sem ekki ljúka kemur ekki á óvart og samvirkni námsloka og námsbrauta gerir það varla heldur. Einkunnir á samræmdum prófum ættu að spá best fyrir um námslok á þeirri braut þar sem námið er skyldast því sem er prófað í samræmdu prófunum, þ.e. stúdentsbraut. Dreifingreiningin bendir til þess að svo sé, því samkvæmt Töflu 4 verður að túlka skýra samvirkni námsloka og námsbrauta þannig að mest af henni megi rekja til þess að meiri einkunnamunur sé á þessum hópum (hópi sem hefur lokið og hópi sem ekki hefur lokið) á stúdentsbrautunum en í hinum flokkunum tveimur.

Það kemur aftur á móti nokkuð á óvart að ekki skuli vera samband á milli einkunna og flutnings. Athugum þetta nú eilítid nánar. Að því var vikið í upphafi að helst mætti búast við því að þeir flyttu sig á milli brauta sem ekki réðu við upphaflega braut eða likaði hún ekki og vildu reyna sig annars staðar. Það blasir þó ekki við þegar athugaðar eru einkunnir á samræmdum prófum (í Töflu 4).

¹⁵ Tölfraðileg athugun sýnir samband á milli brauta og flutnings, en sambandið er bersýnilega ekki sterkt og ekki verður gert mikil úr því hér.

Tafla 4
Meðaleinkunn í samræmdum prófum.
Miðað er við námslok annars vegar og flutning hins vegar.
Flokkunin byggist á fyrstu braut

	Iðnnám	Annað starfsnám	Stúdents-nám	Meðaltöl
Meðaltal	4,76	5,09	6,34	6,08
Lokið	5,11	5,47	7,12	6,91
Ekki lokið	4,63	4,71	5,53	5,33
Mismunur	0,48	0,76	1,59	1,58

Námslok: * $e=0,5$, $F(1,3190)=984$, $p<0,001$

Námslok x námsbraut: $F(2,3190)=23$, $p<0,001$

Aldrei flutt	4,65	4,84	6,49	6,20
Flutt	5,15	6,19	5,59	5,53
Mismunur	-0,50	-1,35	0,90	0,68

Flutningur: $e=0,17$, $F(1,3190)=2$, $p>0,1$

Flutningur x námsbraut: $F(2,3190)=26$, $p=0,001$

Flutningur x námslok (ekki marktækt). Námslok x flutningur x námsbraut (e.m.)

* Tölfræðileg ályktun verður í öllum aðalatriðum sú sama hvort sem einkunnirnar eru notaðar sem fylgibreyta í hefðbundinni dreifigreiningu eins og hér er gert eða þær notaðar sem frumbreyta í „log-linear“ greiningu.

Fyrir stúdentsbrautirnar er ljóst hvers er að vænta. Þar má búast við því að þeir, sem koma lakar undirbúnir eða eru síður fyrir bóknám, flytji sig til eftir að hafa reynt fyrir sér.

Ekki er eins ljóst við hverju má búast af nemendum á hinum brautunum, en þó frekar að þeir sem ekki eru fyrir skólanám á annað borð hafi bæði lægri einkunnir og séu rótausir og því líklegri til þess að flytja sig til. Samkvæmt því ætti lakasti bóknámshópurinn að flytja sig af starfsnámsbrautunum, en ekki er þó ljóst hvert. En þá má líta á málið frá öðru sjónarhorni. Áður hefur verið bent á að sterkt samband sé á milli árangurs á samræmdu prófunum og vals á námsbraut (sjá Töflu 2).

þeir nemendur, sem eiga auðveldast með nám, fara á stúdentsbrautirnar, en veikasti bóknámshópurinn, af þeim sem fara í skóla, fer á iðnnámsbrautirnar.¹⁶ Ef þau sínunaráhrif, sem þarna má greina, eru mjög sterk þá mætti búast við að einhverjir þeirra, sem hentaði bóknám, endurskoðuðu fyrirætlan sína og flyttu sig af starfsnámsbraut á bóknámsbraut. Samkvæmt því ætti sterkasti bóknámshópurinn að flytja sig af starfsnámsbrautunum á bóknámsbrautirnar. Hér hafa þá verið settar fram tvær gagnstæðar spár um hvaða hópar séu líklegir til að flytja sig af starfsnámsbrautunum tveimur. Þess vegna er ekki ljóst hvers má vænta um samband flutnings og námsbrauta í greiningu einkunna á samræmdum prófum. Þótt heildarniðurstöður sýni ekki mun á einkunnum þeirra sem flytja sig og þeirra sem ekki gera það kemur í ljós að sterk samvirkni er á milli flutnings og námsbrauta. Hún skýrist af því að þeir sem hafa sterkan bakgrunn virðast að öðru jöfnu flytja sig af starfsnámsbrautunum, en þessu er öfugt farið með stúdentsbrautirnar. Þess vegna virðist frammistaða á samræmdum prófum spá nokkuð vel fyrir um líkurnar á flutningi, þannig að sín inn á bóknámsbrautirnar heldur áfram inni í framhaldsskólanum. Nú mætti halda að námslok gætu komið hér við sögu, það er að segja að þeir flyttu sig frekar af starfsnámsbrautunum sem hefðu lokið þeim en síður af stúdentsbrautunum, því stúdentarnir leituðu frekar í nám á háskólastigi en í annað nám í framhaldsskóla. En þessari tilgátu verður að hafna þar sem hvorki er samvirkni á milli námsloka og flutnings né samvirkni á milli námsloka, flutnings og námsbrauta (sjá Töflu 4). Það hefur komið skýrt fram að langflestir nemendur velja bóknámsbrautir í framhaldsskóla og eins og vænta mátti velja þeir frekar þetta nám sem eiga tiltölulega auðvelt með það. Þetta kemur varla á óvart. Hitt vekur frekar athygli að þessi sía inn í bóknámið heldur áfram eftir að nám í framhaldsskóla er hafið.

FLUTNINGUR ÚR ÓLÍKUM SKÓLUM

Eins og fram kom í upphafi greinarinnar var eitt markmiða fjölbautaskólanna að nemendur ættu auðvelt með að flytja sig á milli brauta. Þetta virðist hafa náð fram að ganga. Af Töflu 5 virðist sem nemendur fjölbautaskólanna flytji sig frekar en nemendur annarra skóla, hvort sem litíð er á bóknámið (að öðru jöfnu stúdentsbrautir) eða iðnnámið. Hlutföllin í floknum „annað starfsnám“ eru svipuð, en þar eru hóparnir litlir og samanburður að flestu leyti óraunhæfur.

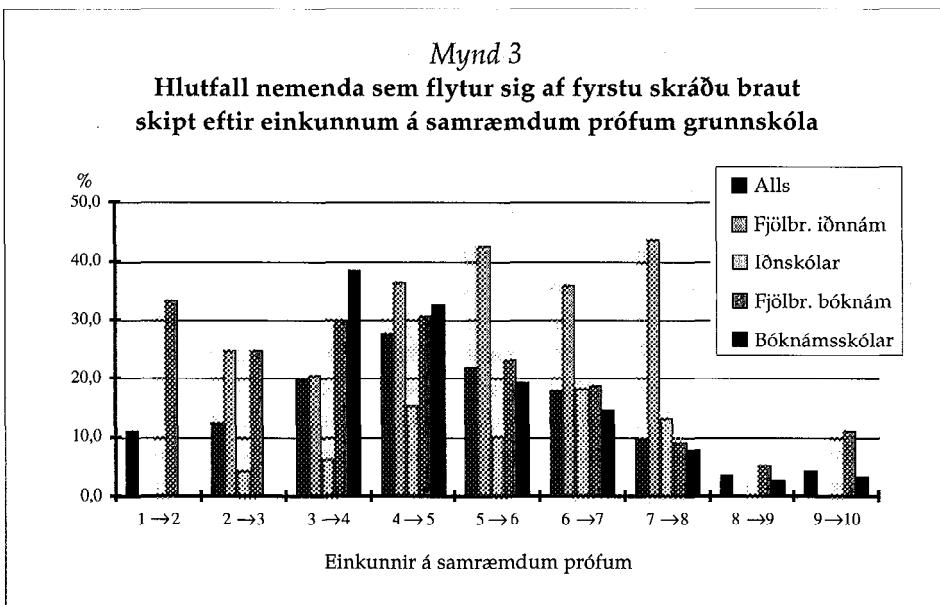
Í ljósi þess, sem að framan hefur verið rakið um tengsl einkunna og flutnings, er vert að skoða samband einkunna, brauta og flutnings. Þetta er gert á Mynd 3, sem sýnir hlutfall nemenda sem flytur sig þegar hefur verið skipt í hópa eftir einkunnum þeirra á samræmdum prófum grunnskóla. Súlurnar sýna fjóra stærstu flokkana í Töflu 5 og auk þess meðaltal fyrir hvern hóp. Mynd 3 (súlan: Alls) sýnir að flutningur er hlutfallslega mestur í hópi nemenda sem hafa einkunnir á bilinu 4–5. Myndin sýnir einnig svo að ekki verður um villst að munur á fjölbautaskólum og iðnskólum kemur fram í öllum einkunnaflokkum og staðfestir að sterkt bóknámsfólk flytur sig í talsverðum mæli af iðnbrautunum, ekki síst í fjölbautaskólunum.

¹⁶ Það ber að hafa hugfast að hér er alltaf vísað í meðaltöl fyrir hópa, en dreising einkunna er mikil í öllum hópum.

Tafla 5
Hlutfall nemenda sem hefur flutt sig af fyrstu skráðu braut*

	Fluttir %	Fjöldi í upphaflegri skráningu
Fyrsta skráða nám í framhaldsskóla:		
Fjölbautaskólar, bóknám	19,2	1321
Fjölbautaskólar, iðnnám	33,6	214
Fjölbautaskólar, annað starfsnám	16,0	25
Bóknámskólar	11,6	1238
Iðnskólar	11,3	274
Starfsnámsskólar	18,8	69
Alls	16,5	3141
* Hér eru aðeins teknir með þeir nemendur sem hægt var að flokka í einhverja þessara skólategunda strax í upphafi framhaldsnáms.		
Undanskildir eru því þeir sem voru í framhaldsdeildum grunnskóla.		

Mynd 3
**Hlutfall nemenda sem flytur sig af fyrstu skráðu braut
skipt eftir einkunnum á samræmdum prófum grunnskóla**

Það vekur athygli að þótt líklega hafi frekar verið gert ráð fyrir að fjölbautakerfið ætti helst að auka möguleika þeirra, sem væru síður á bókina, til að flytja sig yfir í starfsnám og það hafi gerst í nokkrum mæli, þá felst sérstaða fjölbautaskólanna ekki í því. Í fjölbautaskólunum virðist vera meiri tilhneiting nemenda, sem skráðir eru á iðnnámsbrautir, að flytja sig yfir á bóknámsbrautir en í öðrum skólum. Fjölbautakerfið virðist því gefa þann sveigjanleika sem að var stefnt en áhrifin önnur en þau sem vonast var eftir.

ALMENN UMRÆÐA

Varla fer á milli mála að tekist hefur að byggja sveigjanleika inn í íslenska framhaldsskólakerfið. Áfangar og einingar eru mikilvægir þættir í þessu kerfi og tölunarverð samræming milli fjölmargra skóla á framhaldsskólastigi ætti að auðvelda nemendum mjög allar tilfærslur. Enda er mikið um að nemendur flytji sig til og fái einingar metnar í framhaldsskólakerfinu (Jón Torfi Jónasson og Guðbjörg Andrea Jónsdóttir 1992, kafli 3.4). Hér hefur þó aðeins verið fjallað um vissa tegund flutninga.

Er framhaldsskólinn að verða bóknámsskóli?

Um 82% þeirra nemenda, sem innrita sig í framhaldsskóla, skrá sig fyrst á bóknámsbrautir. Hlutfallslega fáir þeirra, sem skrá sig strax í upphafi náms í framhaldsskóla á iðnbrautirnar, hafa lokið því námi sex árum eftir lok grunnskóla (sjá Töflu 2). Öll sú fjölbreytni starfsnámsbrauta, sem virðist standa unglungum til boða við upphaf framhaldsskóla, virðist ekki duga til þess að laða þá í starfsnámið – að minnsta kosti ekki í fyrstu umferð; margir þeirra koma eftir nokkurn umþóttunartíma, eftir að hafa reynt annað fyrst. Flestir flutningar af því tagi, sem hér hafa verið ræddir, eru af bóknámsbrautum yfir á starfsnámsbrautir (78%, sjá Töflu 3), enda eru flestir nemendur skráðir á bóknámsbrautirnar í upphafi. Miðað við þessa stöðu mála má efast um mikilvægi þess að nemendum sé boðið að hefja nám við upphaf framhaldsskóla á jafn fjölbreyttum brautum og nú hjóðast. Nemendur hefja nám sitt á bóknámsbrautum, flestir halda þar áfram, en nokkur hópur flytur sig yfir á aðrar brautir. Þetta kemur heim og saman við aðrar vísbandingar um að starfsmenntun við upphaf framhaldsskóla sé á undanhaldi (Jón Torfi Jónasson 1992b) og að framhaldsskóli, að minnsta kosti fyrri hluti hans, sé nú í raun bóknámsskóli fyrir langfesta nemendur (Jón Torfi Jónasson 1992a).

Hvað verður um starfsmenntun framhaldsskólans?

Þetta segir í sjálfu sér ekki að starfsmenntun sé í heild sinni á undanhaldi heldur bendir fremur til þess að hún sé að flytjast ofar í skólkakerfið. Ýmsar vísbandingar eru um þetta. Undanfarna áratugi hefur menntun nokkurra stéttu fært sig um set; skýrustu dæmin eru menntun kennara og hjúkrunarfraðinga. Hlutfall skráninga nemenda í bóknám við upphaf framhaldsskóla og að því er virðist nokkuð hárr meðalaldur þeirra sem ljúka iðnnámi benda í sömu átt.

Til þess að fá betri mynd af því hvaða nemendur flytja sig, hvenær og hvert, er hópnum (í Töflu 6) skipt upp eftir öllum þeim þáttum sem nú hafa verið athugaðir. Tölfræðileg greining verður þó torsóttari, meðal annars vegna þess hve hóparnir eru misstórir og sumir fámennir.

Tafla 6
Upphaf náms í framhaldi. Flutningur í ljósi námsloka

Fyrsta skráning	Fjöldi	Hafa lokið (%)				
		Samr. próf	Hlut- fall	stúdents prófi	iðn- námi	st. starfs- námi
Iðnnám/lokið	113	5,1	3,3	—	100	1*
Iðnnám/ólokið	281	4,5	8,3	0	—	1*
Iðnnám/lokið + flutn.	16	5,1	0,5	—	100	—
Iðnnám/ólokið + flutn.	92	5,2	2,7	15	—	9
Heild (fyrst í iðnnám)	502		14,8	3	25	2
Annað starfsn./lokið	40	5,3	1,2	—	—	100
Annað starfsn./ólokið	40	4,3	1,2	—	3*	—
Annað starfsn./lokið + flutn.	5	6,8	0,1	—	20	100
Annað starfsn./ólokið + flutn.	12	5,9	0,4	8	25	—
Heild (fyrst í annað starfsnám)	97		2,9	1	6	41
Stúdentsnám/lokið	1363	7,1	40,1	100	—	1*
Stúdentsnám/ólokið	978	5,6	28,8	—	0	2*
Stúdentsnám/lokið + flutn.	76	6,8	2,2	100	7	10
Stúdentsnám/ólokið + flutn.	381	5,3	11,2	—	22	9
Heild (fyrst í stúdentsnám)	2798		82,4	51	3	3
Allir %			100,0	43	7	4
Allir fjöldi	(3397)		(3397)	(3359)	(3359)	(3359)

* Séu nemendur skráðir á tvær brautir samtímis, eru þeir samt sem áður aðeins skráðir á eina braut í Nemendaskrá Hagstofunnar.

Við frekari athugun á gögnunum í þessari töflu skýrist hvers vegna ekki kemur fram samvirkni milli breytanna briggja, flutnings, námsloka og námsbrauta við athugun á einkunnum á samræmdum prófum. Hvort sem litid er til þeirra sem hafa lokið námi eða þeirra sem ekki hafa lokið námi á einhverri braut, sést að ekki er hægt að spá fyrir um hvort fólk flytur sig eða ekki, þótt einkunnir á samræmdum

prófum séu þekktar. Að vísu á sá hópur, sem lýkur því sem nefnt hefur verið annað starfsnám og flytur sig að því loknu, tiltölulega létt með bóknám, en hann er of fá-mennur til að hægt sé að draga af honum miklar ályktanir.

Upp úr töflunni má reikna að þótt um 17% hafi flutt sig, hafa 2,8% lokið fyrra námi sínu áður. Þessa tölù er athyglisvert að bera saman við þau 5% sem flytja sig eftir að hafa lokið 40 einingum eða meira sem nefnt var hér að framan (hlutfalls-tölurnar eru miðaðar við allan hópinn). En það er athyglisvert að sjá að 16 nemendur ljúka iðnnámi, 5 öðru starfsnámi og 76 stúdentsprófi og flytja sig síðan á aðra braut. Síðasta talan er aðeins um 5% þeirra sem hafa lokið stúdentsprófi, en vekur samt upp spurningar um stöðu hinna brautanna. Gæti verið að stúdentar fari að sækja í auknum mæli inn á starfsnámsbrautir sem erfitt er að ljúka (ekki síst vegna þess hve erfitt er að komast á samning) og stuðla þannig að því að slíkar brautir flytjist um set í skólakerfinu? Það er einmitt athyglisvert í þessu sambandi að þeir námsmenn, sem flytja sig að námi loknu, eiga að öðru jöfnu létt með bóknám (sjá Töflu 6). Þeir skera sig samt ekki úr í tölfraðiathugun, enda eru hóparnir fámennir, svo erfitt er að reiða sig á þetta mynstur. En þetta getur verið mjög afdrifaríkt fyrir þróun skólastarfs eins og hér hefur verið nefnt.

Skiptir kyn nemenda máli?

Í þessu sambandi er eðlilegt að líta til þeirra breyta sem oft skipta máli um námsval og námsframvindu, svo sem kyn (sjá Töflu 7) og búsetu. Kyn skiptir miklu máli um flutning á milli brauta.¹⁷ Aðeins tæp 12% stúlkanna flytja sig, en um 23% piltanna, eða helmingi haerra hlutfall pilta en stúlkna. Þetta sýnir svo ekki verður um villst að kerfið blasir öðruvísi við stúlkum en piltum. Tafla 7 sýnir hve fáar stúlkur skrá sig á aðrar brautir en þær sem hér hafa verið flokkaðar sem bóknámsbrautir, en jafn-framt virðist flutningur af þessum brautum hlutfallslega mikill. Hér vakna margar spurningar, því 12% flutningshlutfall er lágt. Hvort það þýdir að stúlkur viti mæta-vel hvað þær vilja þegar í upphafi framhaldsskóla eða hvort þær telja sig hafa í fá hús að venda á starfsmenntunarbrautunum verður ekki ráðið af þeim gögnum sem hér er stuðst við, en sú skýring virðist þó líklegri. Stúlkur eru aðeins 17% þeirra sem upphaflega skrá sig í iðnnám eða annað starfsnám í upphafi framhaldsskólanáms. Sá aragrúi brauta, sem um er að velja innan þessara flokka, freista stúlkanna ber-sýnilega ekki. Jafnvel þær fáu stúlkur, sem velja þessara brautir í upphafi, hafa til-hneigingu til þess að flytja sig þaðan, að því er virðist í ríkari mæli en piltarnir. Hins vegar má segja að þar sem nærri fjórðungur pilta hefur flutt sig þá cru það umtals-verðar tilfærslur, sem sýnir að nemendur skipta í nokkrum mæli um skoðun eftir að í framhaldsskóla er komið, séu valmöguleikar fyrir hendi. Mikill munur á kynjunum hlýtur að einhverju leyti að stafa af því að piltarnir hafa um fleira að velja sem þeir telja einhvers virði.

Búseta skiptir nokkru máli, þar sem meiri flutningar eru á landsbyggðinni en á höfuðborgarsvæðinu.¹⁸ Tæp 15% nemenda, sem búsettir eru á höfuðborgarsvæðinu

¹⁷ χ^2 (1, N=3397) = 75, p<0,001

¹⁸ χ^2 (1, N=3397) = 19, p<0,001

Tafla 7
Flutningar af fyrstu námsbraut, skipt eftir kyni

	Iðnnám	Annað starfsnám	Stúdents-nám	Allir
	Stúlkur Piltar	Stúlkur Piltar	Stúlkur Piltar	Stúlkur Piltar
Allir	4%	1%	95%	1730
	26%	4%	70%	1667
Af þeim hafa flutt	31%	26%	11%	12%
	20%	15%	25%	23%

við upphaf framhaldsskóla, flytja sig en riflega 20% nemenda sem eiga lögheimili úti á landi. Þetta samband flutnings og búsetu gæti að vísu tengst tegund skóla, þar sem tiltölulega fleiri fjölbautaskólar eru úti á landi en erfitt mundi reynast að greina á milli skóla og byggðaráhrifa.

Hafa fjölbautaskólar dregið úr starfsnámi?

Það er athyglisvert að fjölbautaskólakerfið virðist hafa gefist vel að því marki að meira er um flutninga nemenda þar en meðal nemenda sem skrá sig upphaflega í aðra skóla, hvort sem það eru bóknámskólar eða starfsmenntunarskólar. Eins og rætt var í upphafi greinarinnar þá var að þessu stefnt, meðal annars með uppbyggingu fjölbautaskólanna, þar sem það var talið mikilvægt sanngjörnismál að fólk gæti skipt um skoðun. Hins vegar má vera að það hafi orðið til þess, sem ekki var búist við, að draga dugmikla bóknámsmenn úr starfsnámi yfir í bóknámið. En væntanlega er eftirsóknarvert að skólakerfið leyfi fólk einmitt að flytja sig þangað sem hugur þess stendur til; varla er ákjósanlegt að hafa einhvers konar áthugasjötra í skólakerfinu frekar en á öðrum svíðum þjóðlífssins. Slíkir fjötrar virðast vera mun meiri á stúlkum en piltum. Þegar litíð er á námsval stúlknaðna fer varla á milli mála að framhaldsskóli, sem á pappírnum er samþland starfsnáms- og bóknámsbrauta, er í raun aðeins bóknámskóli. Það er síðan allt annað mál hvort hægt sé með einhverjum sanngjörnum hætti að efla starfsnám fyrir bæði kynin þannig að í það sæki ekki síður dugmikið bóknámsfólk en í bóknámið. En vera má að heilsteyppt starfsnám við upphaf framhaldsskóla, hvort sem er fyrir pilta eða stúlkur, heyri brátt sög-unni til og á næstu áratugum beri mest á uppbyggingu og þróun starfsnámsbrauta sem hefjast síðar í skólakerfinu (sjá einnig hjá Jóni Torfa Jónassyni 1990:99). Margt

af því sem hér hefur komið fram má túlka svo að þær starfsmenntabrautir, sem fjallað var um, séu ekki lengur á réttum stað í skólakerfinu – ef horft er frá sjónarhóli nemenda.

LOKAORD

Hér hefur verið gerð grein fyrir athugun á því hve miklu það skiptir að halda í heiðri þá skipulagsreglu að sem fæstar blindgötur séu í skólakerfinu; þ.e. að fólk geti flutt sig á milli ólíkra brauta og fái fyrra nám sitt einhvers metið. Meginniðurstaðan er sú að þessi regla skipti ekki öllu máli því á hana reyni af einhverri alvöru hjá frekar fámennum hópi. Þetta kann að koma á óvart í fyrstu, en feiknalega sterk ítök bóknámsins alveg frá upphafi framhaldsskólans er helsta skýringin.¹⁹

En á þá að láta þessa merkilegu skipulagsreglu í starfi framhaldsskóla fyrir róða? Svarið við því er bæði já og nei. Já, vegna þess að þótt hún hafi ráðið ferðinni um langt skeið virðist hún ekki skipta sköpum og hún getur verið illilega til trafala við skipulag námsbrauta. Það eru auðvitað almennar greinar sem auðvelt er að meta á milli brauta og þess vegna er tilhneiting til þess að láta þær bæði vega þungt og koma á fyrri hluta náms, jafnvel þótt ýmis rök liggi til hins gagnstæða. Það væri oft best að skipuleggja námsbrautir án þess að þurfa að taka tillit til annarra brauta. En það má líka svara spurningunni neitandi. Fyrir því liggja tvenn ólik rök. Í fyrsta lagi má vera að hér sé um slíkt grundvallar jafnréttismál að tefla að ekki komi til greina að gefa það eftir. Það á að vera réttur allra að geta skipt um skoðun og valið nýja námsbraut í framhaldsskóla, án þess að þurfa að fara alltaf á upphafssreit. En í þessu máli sem öðrum verður að rata meðalveginn. Hin rökin fyrir neitandi svari við spurningunni eru þau, að það sé of seit að gefast upp á þessari reglu í framhaldsskólanum; hann sé að verða einn tiltölulega samstæður skóli og það sé tímaskekkja að tala um blindgötur þar; helst mætti tala þar um miskrókóttu stíga á milli staða. Og ekki líði á löngu þar til framhaldsskólinn verði tiltölulega einsleit almenn menntastofnun og sú umræða, sem undanfarna hálfu öld hefur verið um framhaldsskólastigið, flyst þá til og verður um háskólastigið; umræða um sérhæfingu, blindgötur, starfmenntun eða bóklega menntun og virðingu námsbrauta í framhaldsskóla verður í höfuðatriðum óbreytt, en um annað skólastig.

Heimildir

Frumvarp til laga um framhaldsskóla. *Alþingistíðindi* 1976–1977 A, bls. 2531–2617.
 Frumvarp til laga um stofnun sameinaðs framhaldsskóla. 1971. *Alþingistíðindi* 1971 A, bls. 1779–1781.

¹⁹ Þessi ítök bóknámsins eiga sér mjög margar skýringar (sjá meðal annars Jón Torfa Jónasson 1992a); en þó ekki þá að nemendur vilji ekki fara í starfsnám. Í athugun á afstöðu nemenda í tveimur framhaldsskólum kom í ljós að riflega þríðjungur nemenda vildi gjarnan fara í iðnnám, en mun færri völdu þó þá leið (Sigríður Bildal Ruesch, 1993). Ef til vill er stundum hægara um iðnnámið að tala en í að komast?

- Fraðsluskrifstofa Reykjavíkur. 1971. *Sameinaður framhaldsskóli. Tillögur og greinar-gerð Fraðsluráðs Reykjavíkur um stofnun tilraunaskóla á gagnfræða- og menntaskóla- stigi.* Reykjavík. [Jóhann S. Hannesson skólameistari er höfundur skýrslunnar.]
- Gerður G. Óskarsdóttir. 1992. Hvað mæla grunnskólaprófin? *Sálfræðiritið. Tímarit Sálfræðingafélags Íslands* 3:9–14.
- Gerður G. Óskarsdóttir. 1992. „The forgotten half“. Dropouts from Icelandic secondary schools and their subsequent experience at work. [Doktorsritgerð frá Kaliforníuháskóla í Berkeley.]
- Guðmundur B. Arnkelsson. 1994. Athugun á samræmdum lokaprófum grunnskóla. *Páttáuppbýgging og próffræðilegir eiginleikar. Uppeldi og menntun* 3:83–102. *Hagtindi*, október 1986; mars 1987.
- Jón Friðberg Hjartarson. 1990. Framhaldsskólinn á tímabili lögleysunnar 1974–1990. *Jarteinabók Jóns Böðvarssonar. Afmælisrit helgað Jóni Böðvarssyni sextugum, 2. maí 1990.* Reykjavík, Íðnскólaútgáfan.
- Jón Torfi Jónasson. 1990. *Menntun á Íslandi í 25 ár, 1985–2010.* Reykjavík, Framkvæmdanefnd um framtíðarkönnun.
- Jón Torfi Jónasson. 1992a. Þróun framhaldsskólans: Frá starfsmenntun til almenns bóknáms. *Uppeldi og menntun* 1:173–189.
- Jón Torfi Jónasson. 1992b. Vöxtur menntunar á Íslandi og tengsl hennar við atvinnulíf. *Menntun og atvinnulíf*, bls. 54–83. Reykjavík, Sammennt.
- Jón Torfi Jónasson og Guðbjörg Andrea Jónsdóttir. 1992. *Námsferill í framhaldsskóla. Reykjavík, Félagsvísindastofnun.* [Skýrsla sem Félagsvísindastofnun vann fyrir menntamálaráðuneytið.]
- Kristján Bersi Ólafsson. 1990. Þegar við Jón Böðvarsson urðum (mafíu)bræður. *Jarteinabók Jóns Böðvarssonar. Afmælisrit helgað Jóni Böðvarssyni sextugum, 2. maí 1990.* Reykjavík, Íðnскólaútgáfan.
- Matthías Jónasson. 1949. Verknámsdeild. Nokkrar athugasemdir og tillögur. *Menntamál* 22:1–44.
- Menntamálaráðuneytið. 1975. *Um þróun verkmenntunar á framhaldsskólastigi. Nefndarálist Iðnfræðslulaganeftndar.* Reykjavík.
- Ólafur Ásgeirsson. 1990. Aðdragandi að stofnun fjölbrautaskóla á Akranesi. *Jarteinabók Jóns Böðvarssonar. Afmælisrit helgað Jóni Böðvarssyni sextugum, 2. maí 1990.* Reykjavík, Íðnскólaútgáfan.
- Sigríður Bíldal Ruesch. 1993. Hugmyndir nemenda um nám og störf. [Ópr. rannsóknarverkefni í uppeldisfræði við Háskóla Íslands].
- Sóley Stefánsdóttir. 1994. *Ágreiningur og samstaða um iðnfræðslu á Íslandi 1960–1985.* Háskóli Íslands, félagsvísindadeild. [Ópr. B.A.-ritgerð].

Jón Torfi Jónasson er professor í félagsvísindadeild Háskóla Íslands.

